

HOMOKI-NAGY MÁRIA

Amiről egy végrendelet mesél

Az ember veleszületett természetes igénye, hogy az életében szerzett javairól valamilyen formában halála esetére is intézkedést tegyen, legalább részben meghatározza, ki mit kapjon a vagyonból, mit őrizzen meg, ki gondoskodjon az árván maradt gyerekekről. Ez a természetes igény a magánjog fejlődésében is lényeges szerepet játszott. A jog eszközeivel meg kellett határozni azt, hogy az ember a tulajdonában lévő javakról milyen módon rendelkezhet élők között és a halála esetére. Ez a magánjog rendszerén belül a rendelkezési szabadság biztosításával áll szoros összefüggésben, melynek erőteljes érvényesítését a természetjog hatására a polgári társadalom igyekezett megvalósítani.

A magyar magánjog fejlődésében viszonylag korán megjelent a halál esetére szóló rendelkezés igénye, amelynek legfontosabb bizonyítéka az Aranybulla¹ intézkedése, amely rögzítette, hogy ha a királyi serviens fiú utód nélkül halt meg, szabadon rendelkezhetett vagyonáról, a leányait megillető leánynegyed² kivételével. A magyar rendi magánjogban kialakult kötött tulajdonviszonyok ugyanakkor megakadályozták, illetve rendkívül szűk területre korlátozták annak a lehetőségét, hogy az örökhagyó végrendelezési szabadságát érvényesíthesse. Ha viszont végrendeletet készítettek, akkor ezekben fel kellett tüntetni nemcsak a végrendeleti örökösöket, hanem mindazokat, akik az örökhagyó után, mint törvényes örökösök maradtak, mert így lehetett az örökhagyónak meghatároznia, hogy mit kell a hagyatékából a törvényes örökösei számára biztosítani és mit hagy a végrendeletében megjelölt örököse számára. Ez azonban csak úgy volt lehetséges, ha az örökhagyó a hagyaték egészét feltüntette végrendeletében. Ez a megoldás azt eredményezte, hogy a fennmaradt végrendeletek, mintegy tükröt mutatnak annak a kornak a társadalmáról, gazdaságáról és jogi viszonyairól, amelyben keletkeztek. Ezért egy, a 19. század első feléből fennmaradt végrendelet alapján szeretném bemutatni azt, hogy mi mindent árulnak el az utókor számára a végrendeletben rögzített rendelkezések.

Az örökhagyó, nemes idősb Szecskó György, aki 1831-ben készítette el végrendeletét, amelyet a nagyobb bizonyítóerő végett Csongrád vármegye közgyű-

¹ ÉRSZEGI GÉZA: *Az Aranybulla*. Budapest, 1990.

² FÜGEDY ERIK: *Az Elefántnyak*. Budapest, 1992.

lésén jegyzőkönyvbe is iktattatott. Miután a végrendeletre éppen a közgyűlési iratok tanulmányozása során leltem, ez az az első pont, amelyet a végrendeletek érvényességével kapcsolatban elemezni kell. Az 1715: 27. tc. rendelkezett a végrendeletek alaki feltételeiről, melynek értelmében a végrendeletek két típusát különböztethetjük meg a köz- és a magánvégrendeletet. Amennyiben nemes ember magánvégrendeletet készített, és saját kezével írta végakarátát, akkor őt tanúzási képességgel rendelkező tanú aláírására és pecsétjére volt szükség, annak érvényességéhez. Ha az örökhagyó nem tudott írni, akkor egy hatodik tanú helyettesítette. Ha viszont közvégrendelet készült, akkor azt hiteleshelyen, vagy a 18/19. században hiteleshelyi tevékenységet folytatható más testület, azaz vármegyei közgyűlés³ előtt is lehetett készíttetni. Ez a mindennapi gyakorlatban úgy játszódott le, hogy az örökhagyó a lakhelye szerint illetékes szolgabíró és esküdte jelenlétében, a jegyző rögzítette az örökhagyó utolsó akarátát, melyet az eljáró hivatalos hatóság aláírásával és pecsétjével is megerősített.⁴ Majd az így elkészített okiratot az illetékes vármegye közgyűlése elé kellett terjeszteni, ahol azt jegyzőkönyvben rögzítették. Ezzel az eljárással valójában közvégrendelet készült. Az alaki feltételekkel szemben támasztott követelmények meglétére a végrendelet záradéka utal, ahol az örökhagyó rögzítetteti: „végső rendelkezésemnek minden pontjai általam felolvastatván, azokat részemről nemcsak hogy helyben hagytam, hanem, hogy az alól vett s általam megkért tanúk is saját nevük aláírásával s szokott pecsétjükkel megerősítsék, ezennel nyilván megkértem, – sőt írást nem tudván nemes Dózsa András Fő hadnagy urat, nevem aláírására ezennel fel is szólítottam.” Ebből a záradékból pontosan meghatározható minden alaki érvényességi feltétel. Az örökhagyó, nemes Szetskó György nem tudott írni, ezért az egyik tanú, nemes Dózsa András írta le helyette a nevét, amely mellé a végrendelező a saját keze keresztvonását rajzolta. Végakarátát szóban mondta el az általa felkért tanúk előtt, amelynek rögzítése után, a leírt szöveget az örökhagyó előtt felolvasták, amit ő jóváhagyott. Ennek megtörténte után írhatták alá a tanúk is a végrendeletet, mely aláírás ebben az esetben azt jelentette, hogy hallották, amit az örökhagyó mondott, hallották a leírt szöveg felolvasását, igazolni tudják, hogy a felolvasott szöveget hagyta jóvá a végrendelező és ezt követően a felkért tanú által leírt név mellé tette keze keresztvonását. Lényeges érvényességi szempont a rendi korszakban a tanúk személye. A végrendelet készítésénél csak tanúzási képességgel rendelkező tanú vehetett részt az eljárásban, ami azt jelentette, hogy nemes személynek csak nemes rendi jogállású és cselekvőképes személy lehetett a tanúja. Az adott eset érdekessége,

³ TORDAY LAJOS: A megyei polgári peres eljárás a 16–19. században. Budapest. 1933. 83–84. „A földrajzi fekvésben rejlő célszerűségi szempontok az idők folyamán kifejlesztették a megyének a közokirat kiállítására való jogát. [...] nemcsak az universitas, hanem az alispán és a szolgabírák is állítanak ki közokiratokat, melyeknek az autenticatioja a congregationnak történt kötelező jelentéstétel alkalmával valósul meg.”; CZÖVEK ISTVÁN: *Magyar hazai polgári magános törvényről írt tanítások*. Pest, 1822. 2,328.

⁴ FRANK IGNÁC: *A közigazgatás törvénye Magyarhonban*. Buda, 1845. 433.

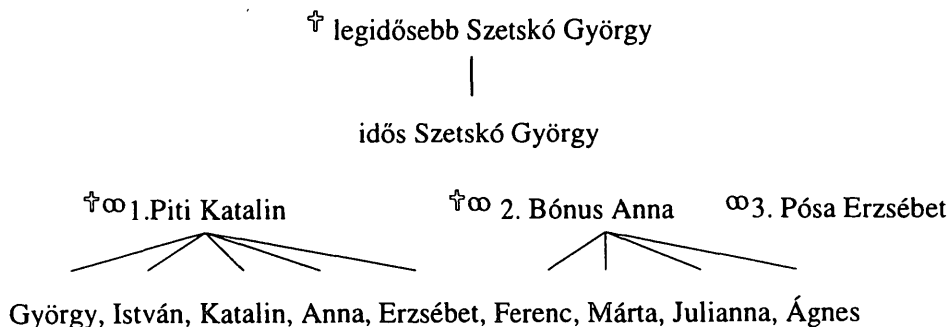
hogy az alakilag megfelelő végrendeletet mégis a vármegye közgyűlése elé is terjesztették, hogy a végrendelet ezzel a közhitelű végrendelet sajátosságát is viselje, s ezzel a vármegye levéltárába helyezték el megőrzésre.⁵

A formai feltételek meglelte után vizsgáljuk meg, hogy *tartalmi* szempontból mi tudható meg ebből a végrendeletből. Az örökhagyó személyéről annyit árul el a végrendelet, hogy az *armális nemesek* közé tartozott, hiszen a feltüntetett hagyatékban az ingatlan vagyon között házat és egy sessio urbáriális földet említ az örökhagyó. Ez azt jelentette, hogy saját földtulajdonnal nem rendelkezett az örökhagyó, a földesúr tulajdonában lévő birtokból kimért egy egész urbáriális telken gazdálkodott. Ezáltal ő a *kuriális nemesek* sorába tartozott, mely a mindennapi életben azt jelentette, hogy csak a nemeseknek járó előjogok illették meg, de gazdaságilag a jobbágyok sorsát osztotta. Ezenkívül annyit még elárult magáról az örökhagyó, hogy 1797-ben megvalósult insurrectio, nemesi felkelés alkalmával bevonult katonának, melyet úgy említ: „az 1797. esztendei insurrectio ideje alatt, amikor édes hazám védelmére mint nemes személy felállottam.”

Ezt követően a végrendeletben pontosan feltüntette, hogy kik, milyen jogcímen örökölhettek az ő halála után, azaz kik lesznek az örökösei. Az örökhagyó élete folyamán három házasságot kötött, az első két házasságából gyermekek is születtek, a harmadikból már nem, viszont a harmadik felesége 1831-ben még életben volt, ami azt jelentette, hogy a szokásjogi szabályoknak megfelelően az örökhagyó köteles volt biztosítani számára az özvegyi jogot.

A következő rajzon követhető, hogy az örökhagyónak kik az örökösei.

⁵ FOGARASI JÁNOS: *Magyarhoni magános törvénytudomány elemei*. Pest, 1839. 155. A közvégrendelet sajátosságát megerősítve összehasonlítóként idézek egy telkes jobbágy által készített végrendeletet. A 18. században érvényesülő magánjogi szabályok szerint jobbágyok csak közvégrendeletet készíthettek, melynek az volt a lényege, hogy a hiteles bizonyság előtt kellett végső akaratukat elmondani. A hiteles bizonyság a bíróból vagy az esküdtekből és a nótáriusból álló testület, akik által elkészített végrendeletet a földesúr hivatalában vagy a mezővárosban a bevallások könyvében kellett rögzíteni. „Mely testamentomi rendelkezésem nevem után tett kezem keresztvonással megerősítettem Makón 19. november 1807. Öregebb Jenei Péter. Meghívott Bizonyságok: Varga János esküt, Jó István esküt, Bánffy Péter nótárius.” Csongrád Megyei Levéltár Makói Fiókleveletára (CsMLM) III. Végrendeletek. Csongrád Megyei Levéltár Szentesi Fiókleveletára (CsMLSz) V.A.102. b/1.175/1773. „Törvények rendelése az, hogy midőn valaki a lakosok közül testamentumot tenni kíván jelen légyen ottan egy vagy két tanácsbeli személy pro testimonio.” CsMLSz V.102.o.1. 1810. február. „azon régi statútuma ezen csongrádi uradalomnak, mely szerint a lakosait minden testamentombeli rendelkezéseiket nem másképpen, hanem két tanácsbeli embereknek jelenléteben tétetni és feljegyeztetni utasítja az Uradalom minden helységében és városában újonnan ki publikáltatik.”

Az örökhagyónak két házasságából kilenc gyermeke született. A három fia közül Ferenc 1831-ben még csak tíz esztendő, azaz kiskorú. Ez azt jelenti, hogy az apának, az esetleg bekövetkező halála esetére, jogában áll gyámot rendelnie.

A leányok közül Katalint, Annát, Erzsébetet és Juliannát az apjuk kiházásította, ami azt jelentette, hogy ők a végrendelet készítésekor már férjhez mentek. Ezzel kikerültek az apai hatalom alól és új családjukban férjük hatalma alá kerültek. Az öröklés szempontjából ennek a ténynek nagyon fontos szerepe van. A leányok közül kettő még hajadon volt, azaz az apai házban éltek mostoha anyjukkal és testvéröccsükkel együtt.

A lehetséges örökösök felsorolása után következik a végrendelet szinte legfontosabb tartalmi eleme, a *hagyaték* pontos megjelölése. A magyar rendi magánjog keretei között, a kötött tulajdonviszonyok miatt szigorú szokásjogi elvek uralkodtak. Miután kuriális nemesről van szó, adománybirtok nem volt a hagyatékban. Lehetett viszont *ősi birtok*, amelyet az örökhagyó apjától vagy nemzetségének valamely más tagjától örökölt. Az apai ősi jószágot csak a fiú gyermekek örökölhették, arról nem lehetett végrendelkezni. Ezért lényeges része a végrendeletnek, hogy az örökhagyó tesz-e említést ősi vagyonról? Ebben az esetben csak azt rögzíthette volna, hogy azt törvényes fiai egyenlő arányban örököljék.⁶ Szetskó György az esetleges ősi jószág kapcsán azt kívánta rögzíttetni, hogy „távol létemben néhai édes atyám nemes öreg Szetskó György meghalálózván, készpénzre tevődött javaiból, testvéreimmel történt osztály következtében tíz forintoknál többet nem kaptam légyen.” Mindez azt jelentette, hogy az örökhagyó testvéreivel apjuk halála után osztályt tettek, azaz az apai vagyonban egyenlő arányban megosztottak. Ezzel a ténnyel egyidejűleg az apai vagyon ősivé vált, arról már nem lehetett végrendelkezni. Az örökhagyó elbeszéléséből az is kiderült, hogy a testvéri osztályra akkor került sor, amikor ő még katona volt. Testvérei minden valószínűség szerint értékesítették az örökhagyó apai osztályrészét és így kaphattott abból tíz forintot. Arról nem tesz említést.

⁶ WERBŐCZY ISTVÁN: *Hármaskönyv*. 1899. (HK) I.58.; FRANK 438.

tést az örökhagyó, hogy ezt az örökrészt kevesellte volna, arra viszont elegendő ez a megállapítás, hogy a tíz forintból nincs mit felosztani, azaz a hagyatékban ősi jószág nem található. Nemesek körében ismert női különjog volt az ún. leánynegyed, ami az apai ősi vagyon egy negyedrészt jelentette. A kuriális nemes az apjáról maradt tíz forint ősi vagyonból a leánynegyedről sem rendelkezett. Az ősi vagyon és a testvéri osztály megemlézése ugyanakkor bizonyítékként szolgálhatott arra az esetre, ha az osztályos atyafiak között bárkinek a vér- és jogközösséget, azaz az egy nemzetséghez való tartozást kellett volna bizonyítania.

Ez a rövid megjegyzés, ami az ősi vagyon létét érintette elegendő volt arra is, hogy az örökhagyó kijelenthesse, hogy teljes vagyonát saját munkája által szerzett jószágok alkotják: „ezen csekély summán fellyül mindennemű javaimat, saját szorgalmam által szerezvén, azok tulajdon keresményeim légyenek.” A szerzett vagyonról pedig szabadon lehetett rendelkezni.⁷

Mielőtt a végső intézkedés megtörtént volna még egy kérdést kellett tisztázni. A magyar magánjog rendszerében általános szabály volt, hogy a feleség *hozományt* adott férje rendelkezésére, mely jószág a házasság anyagi terheinek megkönnyítését célozta. A hozomány a házasság fennállta alatt is a feleség tulajdonát képezte, de ezen idő alatt a férj rendelkezhetett azzal. A házasság megszűnését követően azonban a hozomány visszajárt a feleségnek, illetve az ő halála esetében gyermekeinek. Szetskó Györgynek három felesége is volt, s az első két feleségétől gyermekei is születtek, ami azt jelentette, hogy ha volt hozományi jószág, amely ezideig az örökhagyó kezelésében állt, akkor a végrendeletében intézkednie kellett ezeknek a jószágoknak a sorsáról. Az örökhagyó azonban ezt is egyszerűen elrendezte, mert kijelentette: „hogy nevezett feleségeimnek semmiféle hozománya jószágaimba vetve nem lévén: e részben senkinek követelése örökösöm ellen nem lehet.” Ez azt jelentett, hogy sem a Piti Katalintól született Katalin, Anna és Erzsébet, sem a Bónus Annától született Márta, Julianna és Ágnes nem tarthatott igényt anyai hozományra. Ha apjuk halálát követően apjuknak ezt az intézkedését nem fogadták volna el, akkor az anyai hozomány kiadásáért a fiú örökösökkel szemben indíthattak volna pert. Meg kell azonban jegyezni, hogy ez nem sok sikerrel kecsegtette a leányokat, mert az apai végső rendelkezés következő pontjában azt is hírül adta az örökhagyó, hogy Katalint, Annát, Erzsébetet és Juliannát „sorsokhoz képest tisztességesen kiházasítottam.” A *kiházasítás* a rendi magyar magánjogban azt jelentette, hogy férjhezmenetelük alkalmából a leányok jegyajándékot és hozományt kaptak. A kiházasítás mértéke mindig az apa rendi állásához és anyagi helyzetéhez igazodott. Általános gyakorlat volt az országban, hogy ha az apa azt állí-

⁷ HK.I.51.; FRANK 438.; CsMLM Végrendeletek III. 1807. november 19. Öregebb Jenei Péter meglévő vagyonának eredetéről ezt mondta: „vagyon hitess társam Fekete Katalin, akivel 50 esztendő óta házassági életben vagyok, akivel együtt szerzettem a gazdaságomat, mert az atyámról énnékem egy garast érő sem maradt, hanem nőtelen koromban béreskedésemmel szerzettem magamnak jószágot, amelyet azután feleségemmel együtt szaporítottattam.”

totta, hogy leányait sorsukhoz képest tisztességesen kiházásította, akkor a leányok az apai vagyomból már semmire sem tarthattak igényt.⁸ A kiházásítás valójában a leányok örökrészét jelentette. A kérdés ezt követően az, hogy a hajadon leányokkal mi történt? A hajadon leányok illetve a kiskorú gyermekek az apai házban maradtak az özvegyen maradt feleséggel együtt, aki köteles volt a gyermekekről gondoskodni, őket nevelni. A rájuk eső örökrészt azonban a gyámnak kellett kezelnie. Ezért Szetskó György hajadon, árva leányai az özvegy feleséggel, mint mostohaanyjukkal együtt, az apai házban maradtak, s az apa férjhezmenetelük esetére biztosította a kiházásításukat. Erről tette az örökhagyó azt a rendelkezést, hogy Márta leányának a kiházásítására hagy hatvan forintot, mert „a szükséges ruházatok részére általam már meg szerezettek.” Ugyanakkor Ágnes részére 140 forintot hagy, „mivel ez a szükséges ruházatok híjjával van.” Ezzel a rendelkezéssel az örökhagyó a *hajadoni jogot* biztosította a kiskorú leányoknak.

Ezt követően az életben lévő feleséget megillető vagyonról, illetve jogokról kell említést tenni. Az *özvegyi jog* alatt azt értették, hogy az özvegyiségben maradt feleség, amíg elhunyt férje nevét viselte, benne maradhatott férje házában, illetve ha az örökhagyó rendelkezett annyi anyagi jószággal, akkor felesége számára biztosíthatott haláláig lakást, illetve az örökösöket megterhelhette azzal a kötelezettséggel, hogy az özvegyet élete végéig elegendő élelemmel lássák el.⁹ Ez az adott esetben különösen fontos volt, mert az örökhagyónak három kiskorú árvája maradt, akikről halála esetére is gondoskodnia kellett. Köteles volt biztosítani, hogy megfelelő lakásuk legyen, ahol az özvegyen maradt mostoha mama neveli, táplálja őket. Az özvegyi és a hajadoni jog érvényesítése kapcsán válik egyértelművé, hogy az örökhagyó tulajdonában volt egy ház, amelyben betegen feküdt, és amelyben a végrendeletét készítette, és rendelkezett egy másik házhellyel, ahova özvegy és árva gyermekei számára új házat akart építtetni. Ennek a háznak a felépítési kötelezettségét róta két felnőtt fiára, mondván, „a harmadik tizedben nemes Molnár József szomszédságában lévő házamat

⁸ HK.I.99. FRANK 519.; CZÖVEK 2,207-210.; CsMLM Végrendeletek III. 1807. november 19. „A fent nevezett öt leányaimat is tehetségemhez képest tisztességesen kiházásítottam, amely által őket kielégítettem, azon felül még is hagyok nekik külön-külön 10. forintot, öszvességgel 50 forintot.” CsMLM V.A.101. b/1. 1805. szeptember 23. „Néhai Borbás Istvánnak férfi ágon lévő két gyermeki István és József jelentették, hogy van nekik leányi ágon lévő öt testvérjeik, Anna, Judit, Elona, Erzsébet és Katalin, akiket az attyok még életében kiházásított, ezeknek már semmi keresetnye nincs.”

Pest Megyei Levéltár Cegléd. (PMLC) Végrendeletek 1-J. 6. Major Erzsébet végrendelete 1813. „a leányok ki lévén házastva semmit a jószágból ne kérjenek.”

⁹ HK.I.98.; FRANK 528.; FOGARASI 120.; CZÖVEK 2,213.; CsMLSz V.102.o.1. 1826. március 16. „özv. Gábor Jánosné és fia Gábor János a következő egyezséget tette, hogy öt fia mindaddig míg Gábor János nevét viseli sorsához képest tartsa és az atyai házban csendes lakást engedjen és megbecsülje.” Pest Megyei Levéltár Nagykörös. 202. V.9. Végrendeletek. Kádár Ferenc végrendelete 1793. „vagyon zsák alá való szántóföldem, azt míg él feleségem s véle lakó leányaim bírák. Feleségem halála vagy nevem megváltoztatása után, szálljon Kádár István fiamra, mint atyai ősi örökség.”

egészen újonnan felépíteni, mégpedig a köz javak jövedelmeiből közönséges épületeket e folyó esztendei őszre felállítani” kötelesek. Az örökhagyó pontosan meghatározta a házhelyet, ahol a házat meg kellett építeni. A kor szokása szerint részben a tizedekre osztott város adott részét jelölte meg, részben pedig a szomszédos telkek tulajdonosait. Talán nem lényegtelen, hogy Szetskó György egy másik kuriális nemes telke mellett vett egy telket magának. Talán egymás közelében élve könnyebben tudták jogaikat érvényesíteni. Ugyanakkor az örökhagyó azt is pontosan meghatározta, hogy milyen legyen a ház, hiszen a szükséges anyagot az építkezéshez már ő megvásárolta. Ameddig pedig a házat a fiútestvérek nem építik meg, addig az özvegyasszony a gyermekekkel a régi házban maradhatott. Ezzel az örökhagyó a ház minél gyorsabb felépítésére kényszerítette fiait, hiszen akkor a házból az özvegynek kötelessége lett kiköltözni a gyermekekkel együtt. Az özvegyi jog fogalmi körébe ugyanis az is beletartozott, hogy az özvegy részére élete végéig megfelelő lakást kellett számára biztosítani.¹⁰

Az özvegyi jognak, a hajadoni jognak és a tíz esztendő Ferenc felnevelésének a kötelezettségét a két idősebb fiúnak Györgynek és Istvánnak kellett viselnie. Ezenkívül az apa pontosan rögzítette, hogy milyen ételmezt kell biztosítani a megélhetésükhöz: megfelelő mennyiségű búzát, árpát, sertést és vaját. Ez az ellátás a feleséget csak addig illette meg, amíg férje nevét viselte. Ha újból férjhez ment, ezt elvesztette, hiszen akkor már az új férjnek kellett az asszony tartásáról gondoskodni.

A nemes asszonyoknak a házasság érvényes megkötésével még *hitbér*¹¹ igényük is keletkezett, melyet csak a férj halála után lehetett követelni. Szetskó György, mint kurialista biztosította felesége számára a hitbért és rögzítette, hogy „György és István fiaim helyben hagyásával ajánlott 300 forintból álló móríngját örökseim a közös vagyonból halálom után fizessék ki.” A *móríng* elnevezés valójában a szerződéses hitbért jelentette.¹² A házasság megkötésekor a férj a hitbér összegét beíratta a házassági anyakönyvbe. A jelen esetben az örökhagyónak az a megjegyzése érdemel figyelmet, amikor azt mondja, hogy „a fiaim helyben hagyásával ajánlott.” Pósa Erzsébet már a harmadik felesége az örökhagyónak. Miután a végrendelet készítésekor is három kiskorú gyermeke volt, feltételezhető, hogy a házasság megkötésekor még több kiskorú gyermek felnevelését kellett vállalnia az asszonynak, miközben még a két felnőtt fiú is ott élt velük. E tényre tekintettel az apa, felnőtt fiaival egyetértésben ígérte a móríngot, hiszen ennek az értéke az örökösök, jelen esetben György és István örökségét csökkentette. A hitbér összegét azonban csak akkor kellett kifizetni,

¹⁰ PMLC Végrendeletek 1-J-4. Nyujtó Mihály végrendelete 1769. „Házam maradjon a két leányomnak minden házi és kerti apertinentiákkal együtt, de úgy, hogy mostani feleségem, amíg nevem viseli vélek együtt minden háborgatás nélkül lakjon, vetésim pedig maradjon ételmekekre.”

¹¹ HK.I.93.; FRANK 534.; SZLEMENICS 2,455.; FOGARASI 124.

¹² FRANK 534.; CZÖVEK 2,223.; A szerződéses hitbér valószínűségét mutatja az is, hogy az ígért 300 forint, mert köznemesek feleségei csak 200 forint törvényes hitbérré tarthattak igényt.

ha a feleség arra érdemes volt. Miután az örökhagyó végrendeletében többször, mint szeretett feleségére hivatkozik, feltételezhető, hogy ez így is volt, de a biztonság kedvéért, emlékeztette fiait, hogy a hitbér összegét annak idején ők is jóváhagyták.¹³

Miután az örökhagyó tisztázta törvényes örökösének a helyzetét, rögzítenie kellett a hagyatékot képező jószágokat. A nemesi szokásjog *cogens* szabályai közé tartozott, hogy az *apai ház* a legkisebb fiúé maradt, akinek kötelessége volt, hogy szüleit életük végéig eltartsa, táplálja, s haláluk esetén tisztességesen eltemettesse.¹⁴ Az örökhagyó rendelkezéséből világosan kitetszik, hogy a városban két házzal rendelkezett. Az egyikben lakott a családjával, ahol a végrendeletet is készítette, a másik pedig a már említett nemes Molnár József szomszédságában helyezkedett el. Az elsőt osztatlan állapotban két idősebb fiának Györgynek és Istvánnak rendelte, a másodikat a legkisebb, még tíz esztendő fiának a tulajdonába bocsátotta. E második ház állapotáról semmit sem tudunk, de az örökhagyó a két idősebb fiára azt a kötelezettséget hárította, hogy a már odavitetett építő anyagokból teljesen új házat építsenek fel. Azt is rögzítette az örökhagyó, hogy a felépítendő ház milyen legyen. Ezt a házat rendelte a legkisebb fiának, amelyben özvegy felesége is lakhatott haláláig, illetve amíg elhunyt férje nevét viselte. Ebben a házban maradtak a hajadon leányok is férjhezmenetelükig. Így biztosította számukra részben az özvegyi, részben a hajadoni jogot,¹⁵ amelyet az idősebb fiúk nem módosíthattak, a legkisebbnek pedig a felnőtt kort elérvén, ha az özvegy asszony még élt, a szokásjog és az örökhagyó akarata következtében kellett biztosítania. Ezzel természetesen a legkisebb fiút illető házat haszonélvezeti joggal terhelték meg.

Az örökhagyó kuriális nemes lévén a földesúr tulajdonában lévő egy *sessio urbáriális telken* gazdálkodott, amely Csongrád megyében kb. 50 holdat, (1 holdat 1300 négyszögölben) jelentett. A telek elhelyezkedéséről az örökhagyó csak annyit mondott, hogy Királyságon fekszik, de érdekes módon a szomszédokat ebben az esetben, ugyanúgy, mint a lakott ház esetében sem jelölte meg. Ebből csak az állapítható meg, hogy biztos volt abban, hogy akiknek tudniuk kell, azok tudják, hol helyezkednek el az érintett fekvő jószágok. Az urbáriális telek elhelyezkedését a földesúr számadáskönyve egész biztosan tartalmazta. Ennek az urbáriális földnek a felét két idősebb fiának osztatlanul, a másik felét a kiskorú gyermekek és az özvegyasszony tartása fejében rendelte úgy, hogy amíg Ferenc a teljes korúságot el nem éri, addig idősebb bátyjai kötelesek voltak a földnek ezt a részét is megművelni, sőt „az azzal egybe köttetett urbarialis

¹³ CsMLSz.V.102.o.1. 1788. május 31. A jobbágyok körében szerződéses hitbért találunk. „1787. Kisasszony havának 16. napján az Úr Istennek segítségével elvettem hitvestársul Árvai Katalint, akinek hozzám vételre móríngképpen ígervén néki két ökröt, egy tehenet, egy lovat.” PMLC Végrendeletek 1- J4 Sebestyén István végrendelete 1836. „Mostani harmadik feleségemnek Mészáros Annának móríngoltam 50 forintot.”

¹⁴ HK.I.40.; FRANK 484.; CZÖVEK 2,374.

¹⁵ HK.I.67.; FRANK 260.

terheket is viselni.” Ferenc a teljes kort betöltvén léphetett a két fertály urbáriális telek birtokába. Erre az esetre az örökhagyó még azt az intézkedést tette: „ha Ferenc fiam felnevelkedvén György és István testvéreivel az egy sessio urbarialis föld iránt egyezsége nem léphetne, köteleztetni fognak nevezzett fiaim, 400 forintokat fizetni, semmiféle keresetre ellenük többé nem lehetvén.” Mindez azt bizonyítja, hogy az örökhagyó megosztotta az urbáriális föld használatát fiai között. Azonban ha nem tudtak volna békésen egymás mellett gazdálkodni, akkor a két idősebb fiút előnyben részesítve, kötelezte ugyan őket a fél urbáriális telek árának kifizetésére a kisebb fiú számára, de az egész telek ezzel, a két idősebb testvéré lett. Ugyanakkor ezzel a rendelkezéssel az is egyértelművé vált, hogy az armális nemes, aki csak nemesi címmel rendelkezett, de fekvő jószágá nem volt és ezért az adott vidék földesurától, jelen esetben a Károlyi családtól kapott urbáriális telket, nemessége ellenére az urbáriális terheket köteles volt teljesíteni. Ugyanakkor ezzel az intézkedéssel azt is szeretne volna elkerülni az örökhagyó, hogy a telek használata miatt a testvérek között kialakult vita miatt per keletkezzen. Hiszen ha a két idősebb megművelte a földet Ferenc kiskorúsága idején és a 400 forint megfizetésével magához váltotta a fél telket, akkor Ferencnek velük szemben semmilyen más, további követelése nem lehetett.

A végrendeletből az is kiderül, hogy az örökhagyó az urbáriális telekre épületet emelt, amelyet 1831-ben már *tanyának* nevezett. A késő rendi korban mind a magyar gazdaság, a társadalom és a jogfejlődés szempontjából több kérdést vet, illetve vetett fel a korábban szállási épületeknek, a 19. század első felében már tanyának, tanyai épületeknek nevezett építmények megjelenése. A tanyák történeti kialakulása rendkívül egyszerűen megmagyarázható. Az urbáriális telkek messze feküdtek a belső telektől. Gyakran egy nap alatt nem lehetett az utat oda-vissza megjárni. Kezdetben ezért a szállásföldre olyan kisebb istállókat építettek, ahol az időjárás viszontagságai ellen legalább az állatokat védeni tudták. Később ezeket az épületeket úgy alakították át, hogy már az emberek is eltölthessenek ott egy-két napot. Ez a gyakorlat azt is lehetővé tette, hogy belső telekkel nem rendelkező jobbágyság a szállásföldeken élhettek, az apák pedig könnyebben meg tudták osztani fiaik között a belső és külső telek mennyiségét. Gazdaságilag ez a gyakorlat a jobbágyság számára tökéletesnek tűnt. Jogilag több problémát vetett fel. Az urbáriális telek a földesúr tulajdonát képezte. A jobbágy, a kuriális nemes azt csak használatba kapta, amely után az urbéri szolgáltatásokat teljesítette. A telekre épített tanyai épületek, mint amit a jobbágy saját munkájával épített, mint építmény nem osztotta a föld jogi sorsát,¹⁶ hanem arról az építettő, esetünkben Szetskó György szabadon rendelkezhetett. Ezért

¹⁶ PMLC Végrendeletek I-J-4. Erdős Erzsébet végrendelete 1821. „a tanyai épület Sándor fiámé legyen, egyszersmind esedezvén az Érdemes Tanács előtt, hogy a Méltóságos Földesuraságnál legyen szószóló Sándor fiam mellett; megkérvén a Méltóságos Uraságot, hogy sokszor említett Sándor fiamnak vélünk való huzamos lakását, úgy az ő két neveletlen gyermekeit tekintvén, ne rekessze ki a föld birtokából.”

mondhatta azt, hogy „az egy sessio urbarialis földön lévő tanyai épületekben örökösöknek rendelem és nevezem György, István és Ferenc fiaimat.”

A fekvő jószágok megnevezése után következett az *ingóságok* meghatározása. A paraszti életben, még ha kuriális nemesről esik is szó, legfontosabb ingó dolognak az állatok számítottak. Ezért azokat a végrendeletekben mindig szám szerint meghatározták. Így tett Szetskó György is, amikor végrendeletében rögzíteni rendelte, hogy birtokában van „18 darab ökör, 10 darab kisebb s nagyobb marhák, 4 kocsis és 6 darab méneses lovak, 250 darab juhok, 25 darab sertések.” Ebből a felsorolásból viszont az megállapítható, hogy ugyan csak egy egész sessio telekkel rendelkezett az örökhagyó, annak megműveléséhez bőven elegendő volt a 18 darab ökör. Minden valószínűség szerint még bérbe is adhattott belőlük. A 250 darab juh pedig a család vagyonának gyarapítására is elegendőnek tűnt.

Ezt követően már csak néhány, a gazdasághoz szükséges eszközt sorolt fel az ingóságok közül, azokat, amelyeket fontosnak tartott: három vasas szekér, három vasas kocsi, négy ekeszerszám, hat csatlós és egy vontató lánc. Minden egyéb ingóságról csak általános értelemben tett említést, amikor annyit jegyzett meg: „mindenféle tanyai és egyéb házi eszközök.” A jobbágyokhoz hasonlóan¹⁷ nem tartotta szükségesnek felsorolni, hogy milyen bútorok vagy egyéb eszközök találhatók akár a városi házakban, akár a tanyán. Amilyen fontosnak tartotta a legkisebb fia számára felépítendő épület részeinek meghatározását, amikor még arra is kitért, hogy „három lóra való istállót” építsenek, a háztartáshoz tartozó eszközöket lényegtelennek tartotta. Ez általában jellemezte a jobbágy-ság végrendeleteit. Csak a mesterek végrendeleteiben utaltak más eszközökre, mint a mesterség folytatásához szükséges eszközökre vagy a honoráciorok végrendeletében található utalás a bútorok fajaira vagy esetleg más házi eszközökre. Ebből is látszik, hogy az armális nemes és a jobbágy között a mindennapi életben alig volt különbség.

Az örökhagyó az ingóságokat a fiai között osztotta fel mégpedig oly módon, hogy az említett ökrök és juhok felét eladni rendelte. Ehhez az összeghez a két idősebb fiúnak hozzá kellett tennie a tanyai épületek egyharmad részének az értékét, és ez az összeg képezte a legkisebb fiú örökrészét. Ezenkívül „a legjobb két lovat” is Ferencnek hagyta. A sertéseket esztendő végéig a két idősebb fiúnak együtt kellett tartani, akkor az egyharmad részét kötelesek voltak értékesíteni és ez az összeg is, ahogyan a megnevezett tíz darab kisebb-nagyobb marhák egyharmad részének értékesítéséből befolyt összeget is Ferenc osztályrészéhez kellett hozzátenni. Első pillanatban úgy tűnik, hogy a legkisebb fiát nagyon szerethette az apa, s neki minden jószágból fele részt hagyott, míg a két idősebb testvérnek a másik fele részen kellett osztozkodnia, azaz csak egynegyed, egy-

¹⁷ CsMLM Végrendeletek III. 1807. november 19. „Ferenc fijamat kielégíttem készpénzzel 100 forintokkal, 2 fertály földdel, ökör, tinó, tehén féle, szarvasmarhával, 2 kocsis lóval, kocsi-val, szántó talyigával, ekével.”

negyed örökrészt kaptak. Miután az örökhagyó állítása szerint minden megmaradt jószágot saját szorgalma által szerzett, joga volt az örökhagyónak e javakról saját tetszése szerint rendelkezni. Miután arról nem tett említést a végrendeletben az örökhagyó, hogy idősebb fiai tőle már elváltak volna, azaz az őket megillető részt vagy annak egy részét megkapták volna apjuktól, ezért biztosan állítható, hogy az örökhagyó két idősebb fiával osztatlan állapotban művelte az urbáriális telket és teljesítették az azután járó terheket. Sőt a rendelkezésből az is kiolvasható, hogy az apa a végrendeletében György és István fiának hagyott javakat nem osztotta meg kettejük között, hanem továbbra is osztatlan állapotban hagyta. Fiai döntésére bízta, hogy meg akarnak-e osztozni a vagynon vagy apjuk halála után testvéri osztatlanságban akarnak-e élni? Ezt a végrendeletben úgy fogalmazza meg az örökhagyó, hogy „minden néven nevezendő fekvő és ingó javaimat, hogy ha közösen nem használják s együtt osztatlanul megmaradni nem akarnak, egyenlően hagyom és testálom György és István fiamnak.”

Miután kiskorú gyermekeket hagyott maga után az örökhagyó, jogában állt apai hatalmánál fogva gyámot rendelni. Bár az örökhagyó említést tett a kinevezendő gyámról, de pontosan mégsem határozta meg a gyám személyét. A nemesi rend körében élő szokás értelmében az édesanyát is csak annyiban rendelték gyámnak, amennyiben a kiskorú gyermek nevelése reá hárult. Ha a gyermeknek vagyona is volt, akkor a gyám feladatait egy nemes férfinak kellett ellátnia.¹⁸ A gyám személyét megnevezhette az apa a végrendeletben, ha ezzel a jogával nem élt, akkor a kiskorú után esetleg örökös vérrokonok lettek a gyámok. Ha ilyen vérrokon nem volt a családban, akkor köznemesek esetében a lakóhelyük szerint illetékes vármegyei közgyűlés rendelt ki gyámot. Jobbágyok esetében ez a jog a jobbágy földesurát illette meg. Szetskó György nem nevezte meg Ferenc fia számára gyámként idősebb fiait, hanem azt rögzítette, hogy a tekintetes nemes vármegye rendeljen ki gyámot kiskorú gyermekei számára. Miután Szetskó György nemes volt, a szokásjogban érvényesülő szabályt rögzítette végrendeletében, amikor a vármegyére hárította a gyámrendelést. Ezzel ugyanakkor egyértelművé vált, hogy a vármegye közgyűlése miért rögzítette jegyzőkönyvében ezt a végrendeletet, mert annak végrehajtásakor ennek a testületnek lett a kötelessége a gyám megnevezése illetve évenkénti elszámoltatása. A vármegye által kirendelt gyám kötelessége volt, hogy a kiskorú Ferenc osztályrészét, ami az ingó jószág értékesítéséből folyt be, helyezze ki „bátorságos helyekre”. Azaz ezt az összeget kamat kikötése mellett be kellett fektetni. A 19. század első felében ez rendszerint úgy történt, hogy kölcsönszerződés keretében a gyám rendelkezett a pénzről, az ő kötelessége volt arra felügyelni, hogy az adós, a szerződésben meghatározott időben a kamatokat pontosan fizesse, s a szerződés lejártakor a kölcsönvett összeget teljes egészében visszafizesse. A

¹⁸ HK.I.112–116.; FRANK 180–182.

törvényes kamat mértéke ebben a korban hat százalék volt,¹⁹ azaz pontosan ki lehetett számítani, hogy a Ferencnek járó örökrész után milyen összegű kamatra lehetett számítani.²⁰ Az árva vagyónáról évente történő elszámolás a gyámot terhelte. Az apa tisztában lehetett azzal, hogy a kölcsönszerződéseket az adósok nem mindig teljesítették pontosan, ezért végrendeletében azt is előírta, hogy a kinevezett gyámnak kötelessége, hogy ne csak kamatfizetést kössön ki, hanem a szerződés teljesítésének biztosítására kezeseket²¹ is állítsanak. Ezzel azt akarta elérni, hogy az, aki a Ferenc fia örökrészét képező összeget kölcsönvette, de azt nem tudta vagy nem akarta volna visszafizetni, akkor a kezeseknek kellett volna helytállniuk a szerződés teljesítésére. Így talán gyermekének örökrésze megmaradt addig az időpontig, amíg a teljes kort el nem érte, s ténylegesen megkaphatta örökrészét. Ugyanakkor az örökhagyó még egy biztosítékot közbeiktatott, mert arról rendelkezett, hogy a pénzt „György fiamnak befolyásával” kell a gyámnak befektetnie. Itt érezhető az, hogy bár nem a legidősebb fiát nevezte meg gyámként az apa, de miután a kiskorú Ferenc esetleges halála esetén a törvényes öröklés szabályai szerint az idősebb fiútestvérek örökölték volna az ő örökrészét, ami az osztály egyik jogkövetkezménye is volt, legidősebb fiának beleszólási jogot adott abba, hogy a gyám kivel kössön kölcsönszerződést. Hi-

¹⁹ 1644:144.tc.;1715:51.tc.

²⁰ CsMLSz V.102.o.1. 1782. augusztus 25. Az árva gyermek örökrészének kölcsönadásakor kötött szerződésre kiváló példa a következő eset, melyet ugyanúgy Szentés mezővárosában rögzítettek, ahol a fent említett örökhagyó is lakott. „Mi Böszörményi Ferenc és feleségem Bertók Erzsébet biznyságot teszünk arról, hogy megholt Bertók István és Istvánné csaknem vérszerint való atyáncfiainak árvái tutorság alá kerülván, midőn a becsületes tanácsnak végzése szerint minden javaik illendő áron eladattak volna, mi is ára szerint, 250 forintokon, az öreg hegyben lévő szőlőjüket, minden hozzátartozó edényekkel együtt megvettük, az alább megígért feltételek alatt: 1. Míg a becsületes tanács jónak fogja ítélni, mindaddig légyen a mi kezünk alatt a szőlő ára, úgy mindazonáltal, hogy annak a summának törvényes interessét mindvégig az esztendő elein letegyük, hat forintokat adván 100 forintra. 2. Ha pedig a becsületes tanács vagy mi is nem akaránk tovább megtartani magunknál a fent nevezett summát, fél esztendővel az esztendőnek eltelése előtt, mi megintessünk, vagy mi híradással leszünk a summának letétele felől, hogy valami módon az árvák fogyatkozást ne szenvedjenek.” CsMLSz V.102.o.1. 1786. január 12. Hasonló intézkedést rögzítettek a következő esetben: „Szalai Mihály árváinak javait a méltóságos földesuraság rendelkezéséből licitacio által eladattak, ... amelyből 150 forint adatik Szalai Györgynek az árvák bátyjának, 60 forint Bellér Lászlónak, aki a házat megvette, és annak interessét fogja fizetni a naptól fogva, miolta a házat megvette. Ezen mindkét rendbeli elocalt capitalisnak interesse két esztendőig fog fordítatni a legkisebb még neveletlen leánynak neveltetésére. Azon két esztendő után pedig valamint a capitalis, úgy az azoktól esendő interes is mind a három árvát egyenlőképpen fogja illetni.”

²¹ CsMLSz V.102.o.1. 1817. március 17. Az árván maradt gyermekek vagyonára kötött kölcsönszerződésnek kezesek által való megerősítésére szolgál a következő példa: „mi pedig alól megígrtak fent nevezett Pusztai Pál és Pálné mellett kezességet vállalunk oly lekötelezés mellett, hogy ha Pusztai Pál és Pálné a három árvákat illető javakat egészen vagy szakaszonként az inventárium szerént magok valóságában vissza nem adhatnák, vagy nem akarnák, tehát mi azokat tartozunk in natura az árváknak megtéríteni, melyre nézve magunkat egyik a másikért obligáljuk. Dancsik András, Négyesi Péter.”

szen ha ezt a befektetett vagyont nem fizetnék vissza; akkor György és István, mint esetleges örökösök is kárt szenvedtek volna.

Ebben a korban igen nagy volt a gyermekhalandóság, ezért érthető, hogy az apa arra az időre is gondolt, ha szeretett Ferenc fia felnőtt korának elérése előtt meghalna, vagy ha utód nélkül halna meg. Ezért *helyettes örökösnevezéssel* élt az örökhagyó, amikor így szólt: „hogyha pedig Ferenc fiam meghalálozna, az őtet eképpen elrendelt illetőség György és István fiaimra háramoljon.” Ugyanígy az újonnan felépítendő ház is a két idősebb testvért illette volna Ferenc halála esetén.²²

Mindezek után az örökhagyó *hagyományrendelet*tel is élt, amikor a kor szokásának megfelelően egyházának, jelen esetben a római katolikus egyháznak száz forintot rendelt, melyet Ferenc örökrészből kellett kiadni.

Az armális nemes jogállásából következett, hogy az örökhagyó végrendeletének teljesítésével még egy *végrendeleti végrehajtót* is megbízott nemzeti Fejér Mihály esküdt személyében. Munkájának megfizetésével örökösait terhelte meg.

Ha összehasonlításaként más végrendeletekkel összevetjük Szetskó György végrendeletét, általános jellemzőként leszögezhető, hogy az a kor szokásainak megfelelő tartalommal bír, s legtöbb pontjában hasonlít a mezővárosban vele együtt élő telkes jobbágyok végrendeleteihez. Néhány eltérő vonás jelzi, hogy itt, még ha armális nemes is az örökhagyó, de a nemesi rendbe tartozó személy végrendeletéről van szó. Egyrészt a vármegyei közgyűlés a végrendeletet jegyzőkönyvében rögzítette, másrészt az örökhagyó kiskorú gyermekei számára a vármegye kötelessége volt a gyám személyét megjelölni. Tanúként nemes emberek szerepeltek a végrendeleten, s a végrendeleti végrehajtó is nemes ember volt. Jobbágyok körében ritkán fordult elő az özvegy feleségnek járó hitbér, ebben a végrendeletben viszont pontosan rögzítették. Végezetül pedig leszögezhető, hogy a Hármaskönyvben már rögzítésre került szabályokat betartották, ami többek között abban is megnyilvánult, hogy végrendelkezési képességgel rendelkező személynek engedtetett meg a testamentum elkészítése, hiszen a végső rendelés legelső részében rögzítése került, hogy „ép és egészséges elmével bíró”²³ ember utolsó akaratának leírására került sor.

²² HK.III.30.; FRANK. 448. Bár Frank ezt az esetet nem helyettes örökösnek, hanem utódörökösnek nevezi, az adott végrendelet vonatkozásában helyettes örökösnevezés történt, amikor az örökhagyó legkisebb fiának utód nélküli halála esetére idősebb testvéreit nevezte örökösnek. CsMLSz V.102.o.1. 1826. november 18. „Szépe Erzsébet azon házamat, melyet Pólya András férjemmel szereztem édes leányomnak Pólya Juliannának által adom, ... és vöm Nyíri István is, kinek a ház felét leányom netalán maradék nélkül lehető kimúlása esetére ezennel által vallo.”

²³ FOGARASI 151.; CsMLM Végrendeletek III. 1807. november 19. „érezvén az én megélemedt öregségemben és beteges állapotomban, az utolsó végemhez való közelítésemet, az utánam maradandókról, amennyiben engemet illetnek, kívántam élő nyelvvel és ép elmével ... testamentomi rendeltést tenni.”

Nemes idősb Szetskó György végső rendelkezése

Én alább is megnevezett nemes idősb Szetskó György megemlékezvén arról, hogy nékem is, mint embernek egyszer meg kelletik hálnia, most tehát midőn még ép és egészséges elmével bírok, gyermekeim között történhető visszavonások és perlekedések eltávoztatása tekintetéből csekély világi javaimról a következő végső rendelkezést kívántam tenni:

Elsőben is megjegyzem, hogy nékem három feleségeim voltak, nevezetesen Piti Katalin, akitől György és István fiaim, Katalin, Anna és Erzsébet leányaim származtak, – továbbá második feleségemtől Bónus Annától egy tíz esztendő fiam Ferenc, Márta, Julianna és Ágnes leányaim születtek; –végre a mostani kedves feleségem, Pósa Erzsébet, akitől semmiféle magzatom nintsen.

Továbbá megjegyzés nélkül nem hagyhatom: hogy nevezett feleségeimnek semmiféle hozománya jószágaimba vetve nem lévén, e részben senkinek követelése örököseim ellen nem lehet.

Végezetül azt is felemlíteni szükségesnek tartom, hogy az 1797. esztendei Insurrectio ideje alatt, amikor édes hazám védelmére mint nemes személy felállottam, távol létemben néhai édes atyám nemes öreg Szetskó György meghalálózván, készpénzre tevődött javaiból, testvéreimmal történt osztály következtében tíz forintoknál többet nem kaptam légyen, és így ezen csekély summán fellyül mindennémű javaimat, saját szorgalmam által szerezzvén, azok tulajdon keresményeim légyenek.

Melyeknek előre való bocsátása után rendelem:

1. Hogy Katalin, Anna, Erzsébet és Julianna leányaimnak, annál fogva mivel őket sorsokhoz képest tisztességesen kiházásítottam, hátra maradandó javaimból semmit sem hagyok.

2. Márta és Ágnes hajadon leányaim, a köz javakból házassítassanak ki, oly módon, hogy a házamnál lévő s őket illető ágyi eszközökön fellyül, Mártának kiházásítására hatvan forintokat, minthogy a szükséges ruházatok részére általam már meg szereztettek. – Ágnesnek a házassítására pedig, mivel ez a szükséges ruházatok híjjával van, 140 forintok fordítódjanak, s tisztességes kiházásítására, alább megnevezendő örököseim különösen felügyelni tartozni fognak.

3. Atyai kötelességemnek lenni esmérem három neveletlen árváimnak neveltetéséről s tápláltatásáról valamint mostani kedves feleségemnek állapotjáról is gondoskodni; mellynél fogva ezennel elrendelem, hogy ha Ő Szent Felsége mostanában kiszólltana ez árnyék világból, György és István fiaim köteleztetni fognak, a 3. Tizedben nemes Molnár József szomszédságában lévő házamat egészen újonnan felépíteni, mégpedig a köz javak jövedelmeiből közönséges épületek e folyó esztendő őszre felállítani, annyival inkább, mivel az evégre

általam vett matériálék az érdeklett portán készen vagynak. Hogy pedig az épületeknek mekkorásága felől nevezett fiaim által valamely versengés ne támasztasson, a a felállítandó épületek, egy kettős, de alkalmas tágasságú szobából, egy pitvarból s egy kamrából, de kő kéményre készíthető házból álljanak, ezenkívül három lóra való istállót, kutat, kaput és kerítést felállítani és készíttetni tartozni fognak. Egyéberánt mivel ezen épületek felállítása a jövő ősre mulhatatlanul általam megkívántatik: addig tehát szeretett feleségem három nevetlen gyermekeimmel ezen házamban, melyben betegen most fekszem, legyenek, míg akaratomhoz képest minden készülékekkel az érdeklett ház fel nem építtetik. – Minekutána pedig tökéletesen lakható képpen a ház elkészítve leszen kedves feleségem Ferenc fiammal, Márta, Julianna leányaimmal, kiket tapasztalt szeretetbe és hűséges gondviselésbe ezennel ajánlom, költözködjének által; mely megtörténvén György és István fiaim azonnal köteleztetni fognak tíz köből búzát, hat köből árpat, két darab másfél esztendő s sertést községesen meghízalva és 15 itze vaját adni, – annak utána pedig Királyságon lévő egy sessio urbarialis földemnek fele részét tartás fejében által engedvén, azt többször nevezett György és István fiaim felibe felszántani, egyszersmind az azzal egybe köttetett urbarialis terheket is viselni, – továbbá a termett életet s annak szalmáját haza szállítani, – a sertéseknek és a vajnak kiszolgáltatását mindazonáltal úgy értvén, hogy azon esetre, ha kedves feleségem a nevemet megváltoztatná vagy pedig leányaim férjhez mennének, a számarányához képest kötelességük leszen az írt élelembéli eszközöket sokszor említett fiaim kiadni.

4. Kedves feleségemnek Pósa Erzsébetnek György és István fiaim helyben hagyásával ajánlott 300 forintokból álló mőringját örököseim a közös vagyontól halálom után fizessék ki, és mind addig, míg a nevemet viselni fogja, a számára rendelt házban lakjon és a felhozott jótéteményekkel éljen.

5. Fekvő és ingó javaim a következőkből állanak. Van a városban két házam, egy sessio urbáialis földön lévő tanyai épületek, 18 darab ökör, 10 darab kisebb s nagyobb marhák, 4 kocsi és 6 darab ménese lovak 250 darab juhok, 25 darab sertések 3 vasas szekér 3 vasa kocsi, 4 eke szerszám 6 csatlós és egy vontató lánc egyszóval mindenféle tanyai és egyéb házi eszközök, mely javaimban örökösöknek rendelem és nevezem György, István és Ferenc fiaimat, jelesen pedig:

6. Ferenc nevetlen fiamnak jövendőbeli sorsa szíven feküdvén illetőségét ily módon határoztam el; hogy a feljebb kitett ökröknek és juhoknak fele része eladódván, valamint a tanyai épületeknek egy harmad része felbecsültetvén – mind az ökröknek és juhoknak mind pedig a tanyai épületeknek becsára, a T. Nemes Vármegye által kinevezendő gyám atya által bátorságos helyekre mégpedig kezesek állítása mellett György fiamnak befolyásával, interesre adódjon ki. – a számadás terhe a kinevezett gyám atyát illetvén – továbbá a lovakból a legjobb két lovakat szinte Ferenc fiamnak hagyom – a sertések pedig a folyó esztendei őszig együtt maradjanak, akkor Ferenc fiam részére esendő

harmadrész, valamint az apró-cseprő tíz darab szarvasmarháknak is szinte harmadrésze eladódván, azoknak ára ugyanazon tutor számadása alá az írt módon bízattasson. – végre azon esetre, hogy ha Ferenc fiam felnevelkedvén György és István testvéreivel az egy sessio urbarialis föld eránt egyezsége nem léphetne, köteleztetni fognak nevezett fiaim, 400 forintokat fizetni, semmiféle keresetre ellenük többé nem lehet. – Mindezekon kívül még a tanyai és házi eszközöknek egyharmad részben leendő eladatása, nevezett Ferenc fiam részére eszközöltesen és azoknak ára szinte gyümölcsözés végett kiadattasson, – hogyha pedig Ferenc fiam meghalálna, az ötet eképpen elrendelt illetőség György és István fiaimra háramoljon.

7. Nemes Molnár József szomszédságában lévő s a már elhatározott módon felépítendő házamat hagyom és testálom Ferenc fiamnak, mag nélküli kimúlása esetére pedig György és István fiamnak.

8. A római Catholica Anya Szent Egyháznak testálok 100 forintokat, mely is Ferenc fiam részére esendő rátából fizetődjön ki.

9. Mind azon javaimon felül, melyek az előbbeni pontok szerint eltestáltattak, minden néven nevezendő fekvő és ingó javaimat, hogy ha közösen nem használják s együtt osztatlanul megmaradni nem akarnak, egyenlően hagyom és testálom György és István fiamnak.

10. Ezen utolsó akaratomnak végrehajtására ezennel megkérem nemzeti Fejér Mihály esküdt urat, örököseim által leendő fáradságának megjutalmaztatása mellett.

Mely végső rendelkezésemnek minden pontjai általam felolvastatván, azokat részemről nemcsak hogy helyben hagytam, hanem, hogy az alol vett s általam megkért tanúk is saját nevük aláírásával s szokott pecsétjükkel megerősítsék, ezennel nyilván megkértem, – sőt írást nem tudván nemes Dózsa András főhadnagy urat, nevem aláírására ezennel fel is szólítottam.

Költ Szentesen februárius 19-én az 1831. esztendőben nemes öreg Szetskó György saját keze keresztvonása.

MÁRIA HOMOKI-NAGY

WORÜBER EIN TESTAMENT ERZÄHLT

(Zusammenfassung)

Die Praxis der Testierung existierte im Rahmen des ständischen ungarischen Zivilrechts, wenn auch in einer stark eingeschränkten Form. Allgemein kennzeichnend für die ungarische Rechtspraxis im 18./19. Jahrhundert war, dass jedwedes Gut erwähnt wurde, auch wenn es um Güter ging, über die im Todesfall nicht verfügt werden durfte. In diesem Fall wurde festgelegt, wer die legitimen Erben sind. Aus diesem Grund sind die Testamente als Spiegel des gesellschaftlichen und wirtschaftlichen Lebens in Ungarn im 18./19. Jahrhundert zu betrachten. Darüber hinaus geben sie einen Einblick in die Regeln des Gewohnheitsrechts.

Im Aufsatz wird das Testament eines Kleinadeligen aus dem Jahre 1831 analysiert. Es stellt sich heraus, dass der Erblasser nur über adelige Vorrechte verfügte, d. h. seine Witwe hatte Anspruch auf Morgengabe (dos), außer des Hauses und eines Hausplatzes hatte er jedoch keine weiteren Immobilien. Zugleich hatte er aber erwachsene wie unmündige Nachkommen, unter denen er seine Mobilien aufteilen wollte. Im Testament gab er einen Vormund an, um das Vermögen der unmündigen Kinder zu bewahren, und nannte sogar den Testamentsvollstrecker.

Ein besonderes Merkmal des besagten Testaments ist, dass es auch im Protokoll der Versammlung des zuständigen Komitats festgehalten wurde.

Im Aufsatz wurde bewiesen, dass die in einem konkreten Testament formulierten Verordnungen im Vergleich mit anderen Testamenten typisch für die jeweilige Zeit sind.